

V. Kubeš, *ONTOLOGIE DES RECHTS, DUNKER UND HUMBERT*, Berlin 1986, стр. 470

Природно је да се мали народи и мале културе окрећу великим народима и културама занемарујући чињеницу да и они могу давати значајне доприносе светској култури. Засењени Келзеном (који, додуше, припада малом народу, али великој култури немачког језика), наши правници су превидели чињеницу да је, нпр, чехословачка правна наука имала значајну сопствену келзеновску школу права, и то са знатном оригиналношћу. Та се школа развијала у Брну, а на њеном челу је био Франтишек Вејр, с многим другим истакнутим научницима — Седлачком, Прохаском, Крчмаржем, Нојбауером. Из те школе је изишао и Владимир Кубеш, професор у Брну, мада је кренуо у основи другим правцем. У Брну је између два рата излазио и врло познати „Међународни“ часопис на француском и немачком језику „Међународни преглед за теорију права“, у коме је сарађивао и наш Б. Тасић.

Данас је Кубеш свакако најзначајнији правни филозоф своје земље, познат и у иностранству. По објављивању једног сажетог нацрта своје филозофскоправне теорије у Немачкој, *grundlagen der Philosophie des Rechts*, Berlin, 1977, он је скоро објавио наведену опширну онтологију права, опет на немачком. Ово дело је побудило пажњу и у иностранству, те вреди да се укратко прикаже.

Кубеш је конструсирао цео систем филозофије права, који би по њему требало да се састоји од пет делова и обухватајући следећа питања: појам и задаци филозофије права; онтологија права и идеја права с гносеологијом и аксиологијом права; појам права и правни појмови (правна дужност, субјективно право, субјект права, човек, лице, орган, деликт, казна, правни поредак, правне области, тумачење и примена права, правна логика, право и морал); аксиологија права (циљ и смисао права, идеја права); историја правне филозофије (од Хезиода до данас). Како се види, он филозофију права схвата врло широко, укључујући у њу и теорију права, која је иначе већином прихваћена као самостална дисциплина поред филозофије права.

Није нам познато да ли је Кубеш објавио овако схваћену опширну филозофију права. Али у делу које овде приказујемо он укратко обухвата у ствари целу филозофију, пошто поред онтологије права, која је обрађена опширно, излаже, макар и укратко, и аксиологију и гносеологију права. Чак, како се види из наведеног плана, он о аксиологији говори како у првом делу (на два места) тако и у претпоследњем делу, посвећеном управо самој аксиологији. Ово свакако показује да је спис о коме је овде реч у ствари сажетак целе филозофије права како је он схвата. Било како било, ова „Онтологија права“ је обимно и садржајно дело, филозофски продубљено и с јаком цртом оригиналности.

Писац је ово своје дело изградио полазећи од познате критичке филозофије Н. Хартмана, који је у низу својих дела изложио један систем филозофије која хоће да буде егзактна, научна филозофија, по томе слична схватањима марксиста. Овде нема потребе излагати подробније Хартманова гледишта. Довољно је рећи само оно најосновније да би се видело колико је Кубеш усвојио његове замисли.

Познато је да је Хартман своју филозофију схватио првенствено као филозофију реалног света, доступног искуству, те се суштина ове

филозофије састоји у анализи састава тог света. Тако он сматра да се свет састоји од четири основна слоја појава, који се уздижу један над другим идући од најпростије ка најсложенијој стварности — од материје ка духу. Прва два слоја (неоргански и органски) у ствари су материјални, док су трећи и четврти (психички и духовни) нематеријални, иако суштински различити међу собом. Ова четири слоја су условљени један другим полазећи од нижих ка вишим, тако да виши слој претпоставља нижи слој и међу њима постоје врло бројне и сложене везе.

Поред овог реалног света, међутим, занимљиво је да Хартман признаје и неку врсту посебног идеалног света, који није реалан (тј. не налази се ни у времену ни у простору, као реалан), који би, бар по неким схватањима, имао везе с правом или бар с неким елементима права, пошто има везе с духовним слојем реалног света, обухватајући духовне творевине, у што се овде не може улазити. Независно од тога, међутим, иако ипак у вези с тим, Хартман сматра да прва два слоја чине спољни, просторни свет, док друга два опет чине унутрашњи, непросторни свет.

Заснивајући своје схватање на Хартмановом, Кубеш, сасвим исправно, више од трећине свог дела посвећује излагању његове филозофије, што му омогућава да скрати сопствена опширна излагања истог садржаја непосредно везаног за одговарајуће правне појаве, доприносећи тако јасности изложених мисли.

Иако суштински иде са Хартманом, Кубеш ипак и начелно изјављује, па и на делу покушава да спроведе синтетичку методологију права, како би што потпуније обухватио његову суштину. Он тако критикује и материјалистичка и идеалистичка схватања права као једнострана и нетачна, јер га објашњавају или најнижим или највишим слојем света, док се потпуно његово објашњење може дати само ако се оно веже за сва четири поменута слоја, иако се непосредно налази само у четвртом, највишем, духовном слоју. Тиме се право разликује од државе, која подједнако спада у сва четири слоја света. Покушавајући тако да право схвати синтетички, употребљавајући све методе, Кубеш сматра да се треба користити и историјскоматеријалистичким методом, о чему се може наћи извесних примера у његовом делу. Ипак, и поред све синтетичности и критике обе главне врсте метода због једностраности, може се рећи да је његово схватање ближе идеализму него материјализму.

Али, с друге стране, ако право схвата као суштински духовну појаву, Кубеш опет сам дух сматра реалном, а не идеалном (идеалном) појавом. По њему постоје три врсте духа. Први и основни је лични, човеков дух, који се састоји у способности предвиђања, покретању делатности ради остварења циљева и слободи воље. Он је објективно условљен и ограничен. Друштвени, народни колективни дух, као и објективирани дух (изражен у духовним творевинама) нису никаква самостална супстанца и не могу постојати без личног духа. Они се прожимају с личним духом. Колективан дух је оно што је заједничко многим личним духовима колективитета, а објективирани дух је творевина личног, односно колективног духа. Тако је и право, његови закони и обичаји, објективација духа, који и не постоји без објективирања, а све су објективације времените и самосталне.

Али Кубеш признаје и идеалан дух, који је ванвремен, надвремен, дух *по себи*, наспрот објективираним духу *за друге*. Иако ванвремен, он ипак дела у људској психи и производи своје објективације, које не морају увек бити у складу с објективним духом.

У Кубешовом схватању права, човек игра важну улогу. Он је субјект и, још више од тога, личност. А личност је „самостварање”. Она делује целисходно. Човек тежи савршенству, суштини бића, ономе *треба*. Човек је тако веза реалног и идеалног света, налазећи се и у једном и у другом.

Такође је за Кубешеву схватање права веома важно и његово разликовање појма права, идеје права и нормативне идеје (*Normidee*) одн. нормативне идеје права (*Normidee des Rechts*). Он сматра да се суштина права не изражава ни у његовом појму ни у његовој идеји, односно

његовој нормативној идеји, већ је, како каже, она „оно што једном предмету (феномену) права нужно мора припадати ако треба да могне бити предмет те врсте“, што значи да треба одредити коме слоју реалног света она припада и какав је његов однос према идеалитету, одн. према нормативној идеји. Он каже: „Нормативна идеја права је квинтесенција правне мисли уопште; она је *чисто треба* по себи; она одређује чему сви „позитивни“ правни пореци *теже* и морају тежити да би се уопште могли појавити као правни пореци“. Она је истог реда као и нормативне идеје морала, лепог, истинитог и исправног, које се све стављају под највишу идеју *Доброг*. Добро је, пак, „конкретна човечност“. Нормативна идеја права спада у аксиологију и разликује се од идеје права, јер припада идеалном свету, док ова друга припада реалном свету, и то највишем његовом слоју — духовном бићу. Док је нормативна идеја права *чисто требање* у идеалитету, идеја права је *њено остварење* у реалитету. Појам права, пак, треба да садржи оба елемента.

Реална идеја права састоји се од „представе садржине нормативне правне идеје као идеалне суштине“. Њен су садржај: правда, сигурност, сврсисходност и слобода.

На овај прилично сложен начин Кубеш, у ствари, сажима правну аксиологију одређујући основне правне вредности, истовремено раздвајајући свет идеалитета од света реалитета. Везу ова два света успоставља човек, који *осећа* нормативне идеје, *опаска* њихов садржај и сврсисходност, преноси их у реални свет и употребљава закон узрочности да би остварио циљ-вредност, користећи се својом слободном вољом да би делао по оном *Треба*, по вредностима.

Остварајући вредности у реалном свету, право је прожето том стварношћу па за остварење вредности употребљава и принуду. Стога је оно врло сложена појава — оно је, каже, „скуп и слојевита зграда норми и одговарајућих радњи које су изведене из основних норми и укорењено у објективном правном духу, тежећи правди, слободи конкретних људи, сигурности и сврсисходности норми и које су у просеку снабдевене организованом принудом и фактицитетом и регулишу значајан део односа у друштву на релативно трајан начин“ (стр. 429). Ово се може узети као најсажетији израз Кубешовог схватања права.

Како се види, Кубешово схватање права је заиста синтетичко, обухвата различите и бројне елементе, а изражено је доста сложеним и тешким језиком. Али то није због самог језика, него због тешко одредивих и сложених појмова које Кубеш изграђује. Стога је такво схватање и тешко јасно изложити на малом простору и вреди га читати у целини. Посебно је занимљиво што он право схвата као скуп норми и одговарајућих радњи — дакле, целину нормативних и стварносних елемената, што се ређе прихвата у теорији и филозофији права.

Како се и из овог кратког и врло штурог прегледа види, Кубеш је изградио један сложен, али целовит поглед на право. Засновано на критичкој филозофији Н. Хартмана, која тежи да буде строго научна, Кубешово дело тежи том истом циљу у праву. Његова филозофија права утврђива право непосредно у целину света, одређујући му у њему место и функцију. Та функција или циљ права су више-мање оно што је већ истакнуто у класичној грчко-римској мисли, а у каснијој само развијено на неким релативно новим основима. И не употребљавајући неке појмове које употребљава Хартман и за њим Кубеш, суштина њихове мисли може се изразити и простије и ближе традицији, коју ипак и они у основи прихватају. Нико неће спорити да право има две стране: једну реалну, друштвену, која се објашњава првенствено социолошки, и другу духовну, идеелну (идеалну), идејну, вредносну, нормативну, која је сложенија и разноврснија и којом се баве како нормативне науке које утврђују садржину правних прописа, тако и филозофија, која испитује вредности. Право је несумњиво врло сложена појава, нарочито ако се жели обухватити и оно што га социолошки одређује, а не само његов непосредан састав.

Вредност Кубешовог схватања права, па и његовог списа о коме је реч, потиче управо од чињенице да је оно синтетичког карактера, по-

свећујући пажњу обема странама права. Он је покушао да обухвати све што је дато од вредности у разним схватањима права, почев од класичног природноправног схватања (мада од њега најмање, јер га не сматра довољно реалним) до историјског материјализма (од кога такође узима релативно мало). Без обзира на приговоре који му се могу учинити, треба признати да је његов синтетизам у знатној мери успео да обухвати целину права.

Ова синтетичност се можда бар донекле може објаснити чињеницом да Кубеш припада чехословачкој науци права, науци мале нације. Изгледа да су мале нације, са својим нужно малим наукама, предодређене да, узимајући из великих наука, праве синтезе, пошто тешко могу да створе потпуно оригинална схватања, која су опет нужно једнострана. То је њихова предност и наднада за релативну оскудност великих сопствених оригиналних идеја.

Кад би се ушло ближе у разматрање Кубешовог дела, могло би се несумњиво ставити доста примедба, како на суштину идеја тако и на појединачне ставове. Књига несумњиво заслужује такво подробније разматрање и оцењивање. Овде то, на жалост, неће бити учињено. Само ће се напоменути неколико ствари најопштијег карактера.

Тако, поред све синтетичности која се у начелу може прихватити, како је и речено, ипак се чини да је Кубеш нешто занемарио реалну, пре свега друштвено-социолошку страну права, и поред свег позивања на историјски материјализам. То још више важи за нормативно-догматичку његову страну, мада се ту, додуше, може рећи да би се тиме сувише удаљило од општег става писца — од његове синтетичности. Ипак, пошто он сасвим исправно посвећује знатну пажњу идеалној (идеелној) страни права, чини се да је ову нормативну страну требало подробније обрадити, тим пре што је она за практичног правника и најважнија.

Можда се најозбиљнија примедба може ставити релативно површном и недовољно образложеном пишчевом ставу према филозофији, односно филозофској страни права, посебно у погледу вредности (аксиологије). Писац је ту у основи ставио нагласак у свом синтетичном схватању права, али није довољно продубио управо филозофску (прецизније — онтолошку) проблематику аксиологије — није јасно како он схвата суштину самих вредности, њихов онтолошки статус. А из тога излази и заснованост циља, одн. тачније функције, улоге права.

Ово се, међутим, не може учинити ако се човек сасвим одрекне извесне метафизике. У оправданој тежњи ка науци, писац је недовољно залазио у метафизику. Ова се, уосталом, може и неметафизички обрађивати (што је ипак такође метафизика, само с негативним предзнаком). Но, ово, а и друга питања о чијем решењу у овој књизи може и треба да се расправља, овде се не могу подробније излагати. Остаје закључак да је ово озбиљно и темељно дело широких видика, које треба поздравити.

др Радомир Д. Лукић

др Марко Младеновић, БУЂЕЊЕ СРПСКОГ НАРОДА, Сфаирос, Београд, 1989, 302 стр.

Др Марко Младеновић, редовни професор Правног факултета у Београду и Факултета политичких наука у Београду, заузима високо место у правничкој, научној и културној јавности. Преко четврт века је професор Младеновић писао запажене и теоријски дубоко осмишљене књиге, монографије и мање текстове из области породичног права, социологије породице (чији је утемељитељ на нашим просторима) и социјалне политике. Једнако се истакао и као законописац: велика кодификација српског породичног права углавном је израз његових револуционарно-хуманистичких гледања на брак и породицу у модерно и, можда чак постмодерно доба. Но, вођен својом, наоко запретеом, песничком